

Görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tənqidçi Qulu Xəlilov həmişə ədəbi hadisələrin önündə gedən, cəsarətli, prinsipial, sözü ilə seçilən, bir tərəfdən tənqidin cəngavəri, digər halda ədəbiyyatımızın əsl keşikçisi idi. Ədəbiyyatın uğur və nöqsanlarını elmi şəkildə şərh edərək onun nailiyyətlərini ümumiləşdirib ədəbi tənqidin əsas ağırlığını çiyində şərəflə daşıyan Qulu Xəlilov sözün əsl mənasında böyük alim və vətənpərvər bir insan idi. Əzəmət və məğrurluq simvolu kimi qələm əhlinin pərəstiş etdiyi həyat eşqlisi, yaşamaq həvəslisi, dərin düşüncə-

li, sərrast deyimli, qətiyyətli Qulu Xəlilov haqqında keçmiş zamanda düşünmək, danışmaq, xatirə söyləmək həqiqətən ağırdır. Onun yoxluğu təkçə ailəsində, dost və tanışları arasında deyil, ədəbiyyatımızda, mətbuatımızda, cəmiyyətimizdə, toplantılarımızda hiss olunur, yeri görünür. Qəribdər ki, vətəndaş alimin olumu da, ölümü də məhz payıza-noyabr ayına təsadüf edib. Və etiraf edirəm ki, mən Qulu Xəlilov barəsində müntəzəm yazıram. Hər dəfə də bu abzası mütləq təkrar edirəm. Əslində Qulu Xəlilov mənim çox sevdiyim müəllimim olub. Əbədi ayrılığın bu uzun illəri onu qəlbimdən çıxara bilməyib. O, bacarıqlı müəllim, xüsusilə də qeyri-adi mühazirəçi idi. Hüner və ləyaqət sahibi olan Qulu Xəlilov həm də çox sadə və təbii insan idi. Haqqı nahaqqa verməzdi. Elmi şuralarda, simpoziumlarda həmişə boğazdan yuxarı yox, ürək yanğısı ilə danışardı. Sinəsindən qoparılan söz deyil, sanki od, alov idi. Çılğın təbiətli olsa da, vətəndaş mövqeyini qoruyan, sözünün çəkisini, yerini bilən şəxs idi. Güclü yumoru var idi. Bəlkə də bu hissələrin təsiri idi ki, düçar olduğu ağır xəstəliyə də baş əymədi, hər ağrı-acını zarafatla yozdu. Həyat eşqlisi və vüqarlı olan, güllər üzə, nurlu sifətə, məzəli, şirin nitqə malik Qulu Xəlilov elə bu istəklə də "Yaşamaq istəyirəm"i yazdı və bir daha mərdliyə, dözümlülüyə, böyük iradəyə sahib durmağın insan üçün məziyyət olduğunu təsdiqlədi. Bütün ömrü boyu Qulu Xəlilov Azərbaycan dilinin şəhədi, ətrini, ruhunu, şeiriyyə-

tinini, musiqisini, ahəngini qorumaq uğrunda mübarizə aparırdı. "Dil- mədəniyyətdir" deyirdi. Həqiqətən də ehtiyatsız deyilən bir söz, düzgün olmayan tələffüz sahibini güllüş obyektinə çevirir. Vəzifə sahibi kreslosunun müvəqqəti ağası ola bilər, dilin yox. Dildə qəbul edilmiş normalara hamı əməl etməlidir.

Qulu Xəlilovun 1964-cü ildə dilçilərə ünvanladığı "Açıq məktub"unda oxuyuruq: "Dil təkçə qrammatika qaydalarından ibarət deyil, burada geniş, rəngarəng söz ehtiyatı, nitqin ifadəliliyini artıran, müstəqil və məcazi mənalar, obrazlılıq, minlərlə qanadlı ifadə, atalar sözləri, məsəllər, hikmətlər, aforizmlər, ümumiyyətlə, frazeoloji birləşmələr, bədii nitqin ifadə vasitələri, klassiklərimizin ədəbi-bədii dili, elmi, şifahi danışiq, məişət, nitq üsulları- hamısı birlikdə dilin mənzərəsini əks etdirir. Madam ki belədir, onda bu dili də tam, bütöv şəkildə öyrənmək lazımdır. Dilin öyrədilməsində mühüm bir cəhət- ana dilinin tərbiyə vasitəsi olması unudulmamalıdır".

Ədəbiyyatçıların dilçiləri obrazlı şəkildə Kür və Araz çayına bənzedən Qulu Xəlilov yazırdı: "hər iki- si bir nöqtədə, doğma Xəzərdə- xalqa xidmət məsələsində birləşir, paralel və qarşılaşılıqlı fəaliyyət göstərirlər". Professor Yusif Seyidova məxsus fikirdir: "XX əsrin ikinci yarısında ədəbi tənqid tarixində Qulu Xəlilov ən çox tanınmış, ən populyar tənqidçilərimizdən biri idi. O, yaşayış-yaratdığı illərin ədəbi prosesinə fəal müdaxilə edər, yəni nəşr olunan hər bir bədii əsər haqqında sözünü deyirdi, əsərin uğurunu qiymətləndirər, bəyənmədiyini ciddi tənqid atəşinə tutardı. Heç bir şeyi gözəməzdi, açıq danışardı, açıq yazardı. Hər iki halda, tərifi də, tənqid də coşmağı var idi. Ümumən, güclü temperamentə malik idi. Bir sıra hallarda dözümsüzlük göstərirdi. Elmi müzakirələrdə, dissertasiya müdafiələrində bir yerdə çox olmuşuq. Ədəbiyyatşünaslıq üzrə dissertasiya müdafiələrində olduğu kimi, dilçiliyə aid dissertasiya müdafiələrində də çıxış edər, bəzən dözməyib dissertantın və ya başqa çıxış edənlərin sözlərini kəsər, onların ifadə, cümlə yanlışlıqlarını nəzərlərinə çatdırırdı. Terminbaziqdan heç xoşlanmazdı, hər bir məfhumu ana dilində ifadə etməyi, sadə, aydın, anlaşılıqlı danışmağı və yazmağı tələb edər, öz də həmin qaydada danışar və yazardı".

Qulu müəllimin qələm əhlindən birinci tələbi ana dilinə məsuliyyətlə yanaşmaq idi. Bu münasibəti hər kəsin öz daxili aləmi və mədəniyyəti ilə əlaqələndirirdi. Dilə münasibəti Vətən sevgisi ilə qoşa tutan bu cəfakəş alim hər kəsin öz ana dilində mükəmməl və səlis danışmağını, yazmağını əsas

şərtlərdən hesab edirdi. Müxtəlif yazıçıların dil və üslub məsələləri ilə bağlı tez-tez öz rəylərini yazırdı. O dövrdə ədəbi tənqid öz taxtında idi və hər bir şair, yazıçı ona edilən iraddan ibrət götürürdü. Qulu Xəlilov üslub rəngarəngliyini bədii əsərin məziyyəti sayırdı. Hər bir müəllimin söz sənətindən, onun zəngin xəzinəsindən necə istifadə etməsini yazıçının, yaxud da şairin, jurnalistin istedadı və bədii təfəkkürü ilə bağlayırdı. Qulu müəllimə görə, hər bir yazıçının məhz onun dili və yazı üslubu mütləq fərqləndiricidir. Hər bir sənətkarın söz sənətindən, onun zəngin xəzinəsindən məharətlə istifadə etməsini vacib sayırdı: "Sənətkarın qüdrəti, gücü də ən çox onun söz fəthliyində, ədəbiyyatın əsas materialı olan dildən necə istifadə etməsindədir. Bir-cə anlıq Azərbaycan romanını rəngarəng və müxtəlif ətrilə, çiçəklə bir güllüstana oxşatsaq, burada hər yazıçının öz dəsti-xətti, ətri, qoxusu olduğunu aydın görmək olar. Bu güllüstanda C.Məmmədquluzadə yığcam, canlı, koloritli və xalqi üslubu ilə, N.Nərimanov, Z.Marağay kimi sənətkarlar müfəkkirənə lirik-epik və bir qədər də publistik-romantik təsvirlərlə, S.M.Qənizadə yanıqlı realist-sentimental yazı tərzilə, İ.Musabəyov, A. Divanbəyov, A.Yusifzadə, B.Cabbarzadə lirik-hiss və bəzən də sifətə sentimental lövhələrlə, M.S.Ordubadı realist və macəra xarakterli zəngin əhvalatları, hadisələri şirin, cazibədar və maraqlı təkkiyəsilə seçilir, yadda qalır..." Süleyman

Flora Xəlilzadə, əməkdar jurnalist

çıxır. Çünki dilin daxili damarları, qanuna uyğunluqları o taylı, bu taylı bilmir. Xalqı gah ora, gah da bura bağlayıb bölən adamlara şair etiraz edir. Torpağı, daşı, suyu oyadıb ayağa qaldırmağa çalışır, "başına dönüm Vətən torpağının", "körpüsü qırılan qəmli Arazım", "qurbanı olduğum ata-anamızın", fikrili qardaş-bacılarımızın sükutu, dözümlü, "məni yandırır" deyir". Sovet dövründə Qulu Xəlilov təkçə şeirin poetik mənasından, üslub-məziyyətlərindən danışmırdı. O, böyük cəsarətlə şairin vətəndaşlıq amalına təqdir edirdi, rəğbətini bildirirdi. Oxucunu ayılmağa çalışırdı. Şeir o zaman yadda qalar, qəlbə hopar ki, Vətən çiçəklərindən rəng, küləklərdən səs alsın!

Qulu müəllimin qələm əhlindən birinci tələbi ana dilinə məsuliyyətlə yanaşmaq idi. Bu münasibəti hər kəsin öz daxili aləmi və mədəniyyəti ilə əlaqələndirirdi. Dilə münasibəti Vətən sevgisi ilə qoşa tutan bu cəfakəş alim hər kəsin öz ana dilində mükəmməl və səlis danışmağını, yazmağını əsas şərtlərdən hesab edirdi. Müxtəlif yazıçıların dil və üslub məsələləri ilə bağlı tez-tez öz rəylərini yazırdı. O dövrdə ədəbi tənqid öz taxtında idi və hər bir şair, yazıçı ona edilən iraddan ibrət götürürdü. Qulu Xəlilov üslub rəngarəngliyini bədii əsərin məziyyəti sayırdı.

Rəhimovun dil və üslubu barədə qələmə aldığı məqalədə unudulmaz ədəbi "xalq dilinə tam hakim yazıçı" adlandıraraq görün onun yaradıcılığını neçə şərh edirdi: "O, dilin sonsuz ifadə vasitələrindən, xalq misallarından, onun zənginliklərindən bacarıqla istifadə edir. Bu dil üçün birinci və əsas məziyyət xəlqlilik və zənginlikdir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində heç bir sənətkarımızın dili onun əsərlərindəki qədər rəngarəng, əlvan, zəngin ifadə vasitələrinə, lüğət tərkibinə malik olmamışdır. Onun üslubu ədəbi-bədii dil normalarının çərçivəsini vurub kənara çıxır. Bu didə klassik ədəbiyyatımızın ən yaxşı ənənələri yaşayır". Qulu Xəlilov deyirdi ki, yazıçının dili obrazlı olmalıdır, amma bu obrazlılıq mütləq xalq dilinə, xalq hikmətinə, onun bədii təfəkkürünə bağlanmalıdır.

Qulu Xəlilovun 1984-cü ildə Sabir Rüstəmxanlının "Sağ ol, ana dilim" kitabı haqqında yazdığı məqalədən bir abzası olduğu kimi oxucuların diqqətinə çatdırıram: "Şair "Tərcüməçim" adlı mənalı şeirində deyir ki, mənim dünyamın üfüqlərini siyasi xəritələrdə axtarmayın. Çünki mənim torpağım orada bütöv göstərilməyib. Orada kağız üzərində ona damğa vurub ayırırlar.

**Mənim taleyimə kağız biganə,
Mən bu bölgülərə üsyan səsiyəm.
Mən öz istəyimlə, sözüm, ruhumla
Yurdumun bölünməz xəritəsiyəm.**

Bölünməzlik, vahidlik ən çox dildə, xalqın mədəni-ruhi dünyasının ifadəsində üzə

Qulu Xəlilov cəsarətli və obyektiv tənqidçi kimi sevilirdi. Uğurlu əsərlər barəsində xoş söz deməyi də bilirdi, zəiflərini tənqid atəşinə tutmağı da. Qulu Xəlilovu yaxından tanıyanlar çox yaxşı bilirlər ki, o, analoqu tapılmayan bir adam idi. Riyakarlıqdan, yaltaqlıqdan, mədhiyyədən çox uzaqda dayanırdı.

Onun yoxluğu... bu barədə düşünmək necə də çətinidir. Ən azından ədəbi tənqidəki yeri boş görünür. Bir təskinlik ürəyimə istilik gətirir. Nə yaxşı ki, mən uşaqlıqdan-ağılım kəsəndən Qulu Xəlilovu tanımışam, onun ailəsi ilə təmasda olmuşam, ən başlıcası, ondan dərs almışam. Bu gün də üzərimdə onun baxışlarını hiss edirəm, nəsihətləri, öyüdləri, tapşırıqları, öyrətdikləri həmişə mənimlədir. Səni unuttuğumuz gün yoxdur, Qulu müəllim! Sənin vəfalı, qeyrətli övladların- Almaz, Rəna, Azər məni də öz sıralarına qatıblar. Mənə sənin tələbən kimi yox, özlərinin bacısı kimi yanaşırlar. Həyat yoldaşın Gözəl xanım da elə əzəli kimidir. Dildə bir ayrılıq görən kimi "kaş ki sağ olaydı" deyir. Əslində sən bizim üçün həmişə varsan!...Əzəmət və məğrurluq simvolumuzsan! "Görən Qulu müəllim necə edər" meyarı həyat tərzimizdir!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.